

# Ady Endre

A magyar irodalom forradalmi útkeresői között az egyik legtisztéletreméltóbb hely Ady Endrét illeti meg. „A szívem tombolt / S agyam amit kigondolt, / Mind eskü volt, forradalmas, / A vörös lobogóra”-írta. Ady valóban nekünk küldte, nekünk adta önmagát egészen, ennek a vörösbefordult, szocializmust építő új világnak volt csillaga. De — s erre Fábry Zoltán figyelmeztet — a csillag melegít, de melegre is vágyik: emberekre, újabb és újabb igazolásra, visszhangra, visszfényre. Talán jó szolgálatot teszünk ennek a „visszhang”-vizsgálatnak, ha röviden áttekintjük az Adyról szóló irodalmat, a régebbi nagy méltatókat csak néhány sorban említve, az újabbaknak az adott lehetőségek között nagyobb teret szentelve. Indokoltá teszi ezt az áttekintést az az örvendetes tény is, hogy **Király István Ady Endre** című monográfiájának I-II. kötete, s a jövőben várható harmadik és negyedik kötet az eddigi Ady-kutatás összefoglalásán túl marxista szemlélet jegyében a legnagyobb szabású művel gazdagította az irodalomtudományt.

Már a barát Schöpflin Aladár figyelmeztet arra, hogy minden költő és minden vers, csak arra hat a maga teljességében, akiben megvannak, legalább csírák alakjában, azok a lelki elemek, amelyeknek a költő, a vers a kifejeződése, s egy kicsit Ady Endrévé kell válnia annak, aki Ady Endrét teljesen érteni akarja.

Földessy Gyula írja visszaemlékezéseiben: „Én a magam nem kellemes átéléseiből tudom, hogy ezekben az időkben egyenesen az erkölcsi vagy intellektuális megbélyegzettség ódiumát kellett vállalnia annak, aki Adyról még egy félénkebb elismerő szót is mert ejteni.”

Csak kevesen voltak, akik merték vállalni a harcot, akik együtt vallották Ignosztal, hogy nem forradalom folyik itt, hanem szabadságharc az író egyéniségéért a tudatlansággal és erőszakkal szemben, mert nálunk minden új tehetséget azzal iparkodnak elbuktatni, hogy nem nemzeti érzésű.

Még olyan egyéniség is, mint Horváth János Ady érdemeinek, tehetségének elismerése mellett rámulatott arra, hogy a költő működése nyomán gőgös nemzetköziség, satnya érzékiség, nagyképu homály burjánzott föl irodalmunkban. „E három kő volt a megbotránkozás köve. S ne csodálkozzék majd a későbbi korok kritikusa, hogy mi e kövekben megbotlottunk, az ejtse inkább ámulatba, hogy oly sokan s ily hamar hozzászórtak.” Horváth János azt is tisztán látja, hogy „ami valóban új és eredeti, soha sehol sem állhat oly egyszerűen a réginek a helyére, mintha ott azelőtt semmi sem lett volna, mennél komolyabb a régihez szító műveltség, annál természetesebb, hogy csak ellenállva enged” (Ady s a legújabb magyar líra)

Az értők és barátok között Földessy Gyula volt talán az, aki a legtöbbet tett Ady igazáért. Szerinte „jól vissza a világháború előtti időkben s a világháború alatt Ady volt a magyarság legtisztábban látó szeme.” 1924 elején jelezte már, hogy szerinte Ady alighanem a világ legnagyobb lírikusa. „Ady a maga szerelmében, a maga énjében úgy el tudta meríteni az egész mindenséget, amit soha senki lírikus kivülről, ezért tartom őt a világgölyöztet legnagyobb, legtipikusabb lírikusának, a lírai költőnek.”

A másik, harcostársnak és barátnak egyaránt tiszteltre méltó ismertetője **Böloni György**. Szinte egész életében a haladó magyar irodalom, ezen belül Ady igazáért is harcolt. „Ady versei, a mi generációnk legkifejezőbb érzésvilága, fognak összekötni bennünket a mai piszkos hullámok tengerén át a jövővel. Hogy voltunk tiszták, tépelődők, keseredettek és a fejünket bűnnek eresztők, hogy nemcsak vig martalócok és olcsó konclesők társasága élt itt, hogy szívünk fájt, agyunk a kétségeket rejtegette, de fenntartottuk és élesztettük a hitünket, vergődve a magyar tehetetlenségben, Ady versei mondják és hirdetik örökké.”

Egyik legrészletesebb életrajza testvéröccsétől Ady Lajostól maradt ránk 1923-ból. Ő tudósít részletesen Ady és Léda kapcsolatáról is. „Párizs nem egymagában, hanem csak Léda segítségével formálhatta ki a vidéki verselgető újságíróból az Új versek poétáját.

Ha nem is volt mindig zavartalan barátságuk, de kölcsönösen támogatták egymást Ady és Hatvany Lajos. „Te vagy a legfőlényesebb, legbölcsebb, legszebb ember” — írta s tudjuk, hogy Hatvany is mindig mellette állott, kölcsönökkel támogatta, a maga költségén szanatóriumban ápolgatta, segítette könyveinek kiadatását. Az „Ady-Múzeum” I-II. kötetének cikkkel, valamint Ady a kortársak között -Ady Endre levelei és levelek Ady Endréhez (1927) című kötete is bizonyítják Féja Géza megállapítását, miszerint Hatvanynak két csillaga volt: Petőfi és Ady. „Ember volt Hatvany is, belőle sem hiányoztak az ellentmondások, de hűséggel követte csillagait.”

Sokat köszönhet az Ady-kutatás Révész Bélának. Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről szóló írásai és az Ady-trilógia nagybecsű adalékokkal gazdagítja Adyról szerezhető ismereteinket. „Nem lehet elfelejteni a szemeit-írja. Más skálát mutattak a szemei, ha kötekedő, gnyos kedvében volt, szemhéjait szélül egy kicsit összevonta, a szemgolyói idegeskedve megmozdultak, és a szavak jól célzott töviseivel együtt csúfondáros, kárúrvendő, vagy jókedvű, szapora fény-nyilak villantak szemszögleteiből. Rövidlátóak voltak a szemei. Szemüveget nem használt. Ha lapot olvasott, egészen arcához emelte, ha írt, kisdíásokna a papíros fölé hajolt.”

Meleg szeretettel emlékezik Ady Endrére Dutka Ákos is „A Holnap városa” című könyvében. Famulus volt Ady Endre mellett, hogy együtt gyűjtsák meg a Holnaposok fákláját, ezért könyvében is harcosnak, fiatalnak ábrázolja. Ha dicsérték, mint újságíró — emlékezik vissza — keserű fintorral gnyoson nevetett: -Jó újságíró Rákosi Jenő. Én több vagyok annál. „Követelte, parancsolta a szemével, hogy látvalássák, s legyen nemcsak valakié, hanem mindenkié.”

Lukács György is több tanulmányt szentel Ady költészetének méltatására. Hangsúlyozza, hogy a költők igazi nagyságát a nemzeti étellel való összeforrottság teszi. „Ady igazan jelentékeny ember volt, aki sohasem állott — sem mint politikus, sem mint költő — lábujjnegyre, hogy kiemelkedjék kortársai tömegéből. . . Bármennyire tudatában volt annak, hogy az ő életének nap-órája mutatja a magyar sors döntő óráit, bármennyire áthatotta is az a meggyőződés, hogy az ő egyéni életének minden mozzanata egyúttal mozzanata a magyar nép tragédiájának, sohasem szépített semmit ezen az életen.”

A felszabadulás után — még ha a teljesség tekintetében sok kívánni valót hagy is maga után — új reneszánsza kezdődött Ady költészetének és ez hangott kapott természetesen a méltatók tollán is.

Révai József Adyban a forradalom viharadarát látta, a XX. századi Európa polgári költészetének legnagyobb alakját. Bár többen úgy látták, hogy Révai egysíkúan, csak a gyakorlati politika szemszögéből értékelte Adyt, nem látta meg benne pl. amit Földessy a teljes költészetéből igyekezett bizonyítani, hogy „kiteljesíti a kommunizmus világát”, úgy érezzük, hogy a történelem sodrába állította Ady költészetét, sokat tett a költő újkori népszerűsítéséért.

Bóka László „Ady Endre élete és művei” című munkája és több kisebb tanulmánya elsősorban Ady szimbolizmusának tágabb értelmezésével, valamint több versének mélyreható elemzésével járult hozzá az igazi Ady széleskörű megismeréséhez és népszerűsítéséhez.

Olyan emlékezők, akik Ady kortársai voltak, még inkább olyanok, akiknek személyes, közeli kapcsolatuk volt a költővel, ma már egyre kevesebben élnek. Dénes Zsófia memoár-kötete, az „Élet helyett órák” című 1939-ben írott, új kiadást megért kötetét ezért üdvözölhetjük örömmel. Amikor írta, illő alázattal vigyázott arra, hogy senkit meg ne bántson. A mű nagyszerűségére Móricz Zsigmond mutatott rá először: „Három napra beteggé tett. Oly közvetlenül, érzékletesen, annyira vérig komolyan és akusztikai tisztaságban hatott rám, hogy míg olvastam, ott voltam Ady forgószelében, szobájában, vele, veletek. Más úgy ír, hogy lelkének fehér falain imbolyogva vetíti Adyt, vagy szárazul s tanáruul felsorolja a Róla Való Tudnivalókat. Nálad Zsukám, a könnyesepp is üde, s még nem csapódott le belőle a szem sarkában a só.”

Nyerésége az Ady-irodalomnak Dénes Zsófia könyve, aki azzal is bizonyítja a költőhöz fűződő elszakíthatatlan kapcsolatát, hogy „Egyszeri kaland” című önéletrajzi regényében további adatokkal gazdagítja barátságuk történetét, és az „Akkor a hársak épp szerettek. . .” c. kötetében pedig Ady nagyváradi életéről ad közre emlékezőket és eddig kiadatlan dokumentumokat.

Goethe valamikor azt a tanácsot adta az életrajz-íróknak, hogy „öljenek az élőkkel.” Millok Éva: Fogoly a városban című életregénye a mai fiataloknak mondja el, ki is volt Ady Endre. Erdeme az ifjúsági regénynek, hogy a goethei szabályt nagyon jól betartja: dokumentum elbeszélést ad, kedvet ébresztve a fiatalokban, hogy Ady gazdag érzésvilágának, a „Mindenség Heroldja” költészetének részesei, befogadói legyenek.

Az Arcok és Vallomások sorozatban jelent meg Vezér Erzsébet : Ady Endre című műve. A mű életrajzi jellege és terjedelménél fogva nem tűzhet ki célul bonyolult esztétikai-művészeti-társadalmi kérdések megoldását, mégis érdeme, hogy a vallomások, életrajzi megnyilatkozások és gazdag képanyag segítségével népszerű és a kis kötet adta lehetőségek között teljes képet rajzol Ady életútjáról.

Az újabb kori Ady-kutatásban jelentős helyet foglal el Varga József munkássága. Jelen ismertetésünkben csak egy munkájára utalunk, az „Ady útja az Új versekig” című kötetére, amelyben azt vizsgálja, hogyan jutott el Ady az első jelentős, önmaga által is elismert verseskötete megszületéséig. Megmutatja, hogy milyen buktatókon keresztül jutott el Ady az Új versekig. Rossz verseit megdicsérettel a költőt s emiatt hosszú ideig nem is mer írni. „Merre induljon az ember, ha olyan jeleket kap, hogy máris lecsücsülhet a jámbor költők kollégiumában. -kérdi ekkor Ady. Aztán veri a vihar és ő egyre szomorúbban látja a magyar felhőket. Varga József könyve a váradí években keresztül megmutatja, hogyan készül az „igazi” Ady, hogyan indul a mindenség meghódítása, a szocializmus felé vezető úton.

**Király István** hatalmas vállalkozása, a most megjelent két kötet másfél ezer lapján mindössze hét esztendő ragad ki Ady pályájából. Az 1905-1912-ig terjedő időszakot tárgyalja két nagy szakaszra tagolva: az érzelmi forradalmiság (1905-1908) és a kétmeggyőződésű forradalmiság (1908-1912) időszakára.

Előszavában hangoztatja, hogy könyve nem életrajz: „Ady Endre eszmei hagyatékát... kívánja tudatosítani... fő feladatának tekinti... a világképelemzést. „Ez a célkitűzés annál jelentősebb, mert munkáját elsősorban nem a szaktudomány művelőinek szánja. hanem az általános és középiskolai magyar szakos tanárok széles táborának. . . ”főképp azokhoz kíván szólni munkám, kik irodalomról, versekről beszélve az emberre néznek, s embert formálnak mindenekelőtt.”

Még ebben a hatalmas műben sem törekszik a szerző monografikus teljességre. Mellőzi a költői felkészülés, a zseniek tárgyalását, életrajzi adatokat csak a legszükségesebb mértékben használ. Elvileg is kimondja, hogy az életrajz akár a maga egészében, akár esetleg tényeivel csak másodlagos, „a történelmi lét elsősorban döntő.”

Ady novelláit és publicisztikáját is csak költészetének magyarázatául használja fel, hisz „Ady elsősorban mégis csak költő volt, a vers jelentette számára a lélek anyanyelvét... a lírai oeuvre analízisén át kell, hogy kirajzolódjék a költői világkép.”

Az érzelmi forradalmár Adyt a kor magyar társadalmában való otthonatlanság alakította ki. Ebben az otthonatlanságban, a magyar viszonyokkal való szüntelen ütközésben alakult ki antifeudalizmusa, amely „a szubjektív szándékot nézve több volt, mint pusztá demokratikus ellenzékiesség: a forradalmi demokratizmus irányába mutatott, objektív jelentésében azonban kevesebb volt annál: kultúrabarát liberalizmusra emlékeztető jegyeket hordott nemegyszer magán. S ennek a paradox, ellentmondásos magatartásnak fogalmi összefogására látszik legalkalmasabbnak az érzelmi forradalom kifejezés. Jelzi ez a név, hogy nem a valóságot felmérő, új értékrendet hívó, jövőt idéző tudat, hanem pusztán az érzelem, a tehetetlen, vak szubjektivitás tapogatózott itt még csak a forradalom felé.”

Az érzelmi forradalmárról szóló részben a legszebb az ember és a kor bemutatása. Nemcsak Ady egyéniségének képe válik teljessé, hanem kitűnő ez időbeli szellemi környezetének: barátainak, munkatársainak, szerkesztőinek jellemzése is. A kor szívszorító valósága drámaivá teszi az általános politikai és társadalmi helyzet képét. s ebben mutatja meg Király szépítés nélkül Ady magánéletének sötétebb részleteit is. Könyvének egyik legfontosabb, újszerű gondolata, hogy Ady nem a Léda-szerelem, nem a francia dekadens és szimbolista líra, mégcsak nem is az 1905-ös forradalom hatására, hanem a „magyar Ugar” — gondolatban találta meg igazi hangját.

Két meggyőződésű, egy igent és egy nemet magában hordó, ingó távlatú forradalmiságának nevezi Király az 1908-1912-ig terjedő szakaszt. „Maradékátlanul kívül ke-

rült ekkor már Ady a félfeudális magyar világon, de nem volt hazája a Nyugaton megfigyelt polgári demokrácia sem, ott is idegen volt. A szocializmus ígért világa viszont még csupán messzi, homályló perspektívát jelentett számára: nem vert hidat hozzá a konkrét mozgalom. A holnapba vágyott a forradalmár költő, de ködbe veszték előtte az oda elvívó utak és erők. A magány, a teljes otthontalanság nyomasztó érzése lett úrrá a lelkén: a kétmeggyőződésű forradalmár elrendelt hazája a kivettség volt. S ehhez a tipikus szituációhoz mint tipikus magatartás két ellentétes előjelű mozdulat tartozott hozzá. Hozzá tartozott egyrészt az eltévedés, másrészt a kületés.”

Királynak a forradalmiság marxi eszméje a mértéke: a világot megértő s a felismert törvények szerint alakító, küzdő ember, esztétikai normája a Lukács György értelmezése szerint való realizmus.

Könyve a műelemzés enciklopédiája, melyből nemzedékek tanulhatnak. Gondosan vizsgálja a mondat szerkezeteket, a mellérendelő és alárendelő mondatok arányát, mennyi a kijelentő, a kérdő, a felszólító mondat, mérlegeli a szófajok előfordulásának törvényszerűségeit, a magas és mély hangok rendjét, a hangzások törvényszerűségeit, a verselési sajátosságokat.

A verselemzés akkor igazán hasznos, ha mű belső világát sikerül tökéletesen feltárnia. Király István azzal, hogy a forradalmi sajátosságoktól az eszmei, az esztétikai értékelésig viszi végig a vers boncolását, anélkül, hogy versenyre kelne a költeménnyel, mindenkinek segítséget ad, hogy eljusson a vers lelkéig.

Csak egy példát. Az 1912. május 16-án a Nyugatban megjelent „Elbocsátó szópüzenet” című versről kimutatja, hogy Ady ezzel a verssel nemcsak Lédától vált el, de felszabadult az egész régi lélettől, ami kötötte. Régebben is voltak közöttük civódások, de akkor még a két-meggyőződésű, az ingó távlati forradalmiság tépettségében élt a költő. A vers megírásakor azonban a két-meggyőződésű forradalmiság időszakából a plebejus-népi forradalmiság új világába volt átmenőben. Ott feszült benne az újrakezdetés vágya, a magaslati igény, a „magunk szerelmét” valló, gögös, szárnyaló szuverenitás. Ezt a megállapítást azután bizonyítja a szükséges életrajzi elemekkel, a kortársak nyilatkozataival, a vers szavainak, hangulatainak finom értelmezésével, Léda asszony későbbi nyilatkozataival is.

Király István könyve mérföldkő az Ady-irodalom történetében. Kíváncsian várjuk a további két korszak: a plebejus-népi forradalmiság, valamint a valóság forradalmárának korszakait tárgyaló újabb kötetét.

Csukly László

## Sánta Ferenc: Isten a szekéren

Abban a ritkán adódó helyzetben vagyok, hogy sem a szerzőt, sem a művet nem kell bemutatni az olvasónak. A „Húsz óra” és az „Áruló” íróját a színház- és mozi látogató, sőt a tévéző közönség is ismeri, azokat az elbeszéléseket pedig, amelyeket a kötet tartalmaz — korábban már megjelent írások —, nemcsak az utóbbi másfél évtized, hanem általában a magyar próza gyöngyszemeiként, a kisepika klasszikus értékei között tartjuk számon. Az első kötet (Téli virágzás; Farkasok a küszöbön) anyagából került át legtöbb esetben a válogatásba, de szerepel köztük a Húsz órás riportból ismert írás, s több olyan is, amelynek televíziós változatát az utóbbi időben kétszer is láthattuk (Nácik; A veder; Halálnak halála). Nem a filológus pontosság kedvéért utalok erre, hanem hogy felidézzem az íróval való korábbi találkozások emlékét, művei atmoszféráját.

Két évtizede lassan hogy a Sokan voltunk c. novellával Sánta Ferenc feltűnt a magyar irodalomban. S hogy ez az elbeszélés került ennek a kötetnek az élére is, nem pusztán az időrendel követő szerkesztés az oka. A „Sokan voltunk” nemcsak a tehetőség beérésének pillanatát örökítette meg, hanem — s ezt csak a jelenből visszate-